

ИНТЕРКАТЕДАРСКИ САСТАНАК КАТЕДАРА ЗА КРИВИЧНО ПРАВО
ПРАВНИХ ФАКУЛТЕТА ЈУГОСЛАВИЈЕ, САРАЈЕВО, 27—28. МАЈА 1988.

На овогодишњем Интеркатедарском састанку одржаном на Правном факултету у Сарајеву расправљано је о два значајна питања савременог кривичног права и криминалне политике: алтернативе затвору и условна осуда. Увод у дискусију на Саветовању били су реферати професора Бачића и Шепаровића са Правног факултета у Загребу.

Свој рад *Алтернативе казни затвора* др Звонимир Шепаровић почиње констатацијом да је целокупни казни систем у свету у кризи више но икад. На Западу, са напуштањем ресоцијализације као циља кажњавања, све више се код казне лишења слободе истиче њен генерално превентивни значај. Паралелно с овим процесом јача свест о потреби ограничавања репресије. Ово се постиже смањењем броја инкриминације, развијањем људских права и слобода, а посебно отклањањем кривичног поступка (*diversion*) и мирењем учиниоца и жртве (*mediation*). У том склопу на бројним међународним скуповима (Милано 1985. и 1987, и Стразбур 1986) посебно се говорило о потреби јачања тенденције да се у већини земаља смањи примена казне затвора.

У европском и светском законодавству интензивно се траже нова решења која су у вези са казном затвора. Аутор их дели на три групе: а) она која се тичу затворских казни; б) алтернативне мере као санкције другачије од затворских; в) мере којима се настоји избећи извршење ове казне, одн. казни уопште.

Као мере повезане с извршењем казне затвора (то нису алтернативе у правом смислу) наводе се: полуслобода (*part time delention*), отпуштање на посао (*work release*), задржавање крајем недеље (*weekend detention*), кућни затвор (*house arrest*) и издржавање у спољашњим установама.

Мере — санкције другачије од затворских, које се могу изрећи уместо затвора су: новчана казна, казне ограничавања права, разни видови пробације и мере служења у јавним службама. Посебна пажња у овој групи посвећена је мери друштвено корисног рада (*community service*). Наводе се њене корисне црте: развија осећај одговорности код учиниоца, потенцира компензацију штете заједници, јача заштиту жртве и шири могућност утицаја делинквентове околине на процес извршења кривичне санкције. Укратко је указано и на предности и недостатке ове мере.

По др Шепаровићу, међу конструктивне алтернативе спада и *diversion* као особена интервенција у живот делинквента којом се у исто време избегава изрицање казне затвора, али и спречава његово даље криминално понашање. Пажњу заслужују и новине код новчане казне која се изриче у виду дневних глоби (*day fines*), као и мере замене суплеторног затвора за неплаћену новчану казну, плаћање одређеног износа неким каритативним установама, конфискација и компензација жртви.

Трећу групу санкција чине мере непеналног карактера које се изричу делинквенту који је проглашен кривим. Такве су: условна осуда („најзначајнији, најозбиљнији, најделотворнији начин избегавања казне затвора“), ослобођење од казне (апсолутно или ослобођење уз обавезу или обећање) и одгањање извршења казне.

У делу рада „Закључак и предлози *de lege ferenda*“ износе се следећи ставови: 1) постоји опште мишљење да казна затвора није добро средство казнене политике, те је — где год је то могуће — потребно потражити алтернативе овој казни; 2) није реч о аболицији казне затвора,

већ о развоју широког система алтернатива уз њу; 3) потребно је снизити општи максимум казне затвора на десет година; 4) мора се искључити примена ове казне за багателни криминалитет, па би код свих дела код којих је забрањена казна затвора од пет година и мања, требало алтернативно предвидети новчану казну, а суд обавезати да образложи зашто се одлучио за затвор уместо блаже (новчане) казне; 5) треба искључити изрицање казне затвора за прекршаје чиме би се остварио принцип да само независни суд може одлучивати о човековој слободи и животу; 6) у циљу спречавања злоупотребе моћи у затворима (аутор посебно истиче положај политичких затвореника), само би суд могао одлучити о начину извршења казне затвора; 7) условни отпуст мора постати правило, обавезан део извршења казне и право осуђеника; 8) одузимање имовинске користи требало би трансформисати у обештећење жртви дела, 9) од алтернатива, приоритет би при увођењу требало дати мери/казни друштвено корисног рада; 10) у циљу смањења репресивности и повећања делотворности садашњег система кривичних санкција, требало би ограничити меру безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи; 11) новчану казну треба ојачати и проширити њену примену, а треба увести и новчану казну у дневним износима зараде; 12) неопходно је провести у живот одредбе о условној осуди са заштитним надзором.

Други реферат *Увјетна осуда у југословенском кривичном законодавству* поднео је др Фрањо Бачић. У првом делу се указује на опште стање и кретања на подручју кривичних санкција. Само излагање о условној осуди у нашем кривичном праву подељено је на три целине: критички осврт на условну осуду у КЗ СФРЈ; условна осуда у предлогу измена и допуна КЗ СФРЈ (фебруар 1986), условна осуда код нас *de lege ferenda*.

Аутор сматра да је наша условна осуда „неуспео хибрид настао спајањем одредаба о нашој ранијој увјетној осуди и нових мрвица у вези са увјетном осудом као админитивном санкцијом“. Решење које сада имамо је легислативни промашај јер је ова санкција остала и превише везана за казну, што је „извор свих њезиних мана“. Сврха условне осуде у чл. 51. КЗ СФРЈ фактички није ни одређена, а неодржива је и одредба чл. 53, ст. 2. јер доводи до нелогичних решења.

У кратком осврту указано је на измене које су садржане у већ наведеном Предлогу из 1986, па је затим аутор дао свој предлог законског текста који би регулисао условну осуду. Поред промене у одредби о сврси админитивних санкција, измењена је и сама концепција условне осуде. Казна за дело се не утврђује, већ се само прети накнадним кажњавањем ако у току времена проверавања учини ново кривично дело. Учинак условне осуде могао би се појачати изрицањем новчане казне или могућношћу да се учиниоцу дела нареди плаћање одређеног новчаног износа у корист неке установе. Према овом предлогу, приликом оцене да ли учиниоцу изрећи ову санкцију, као и у неким другим одредбама, јасно је истакнут њен генерално превентивни аспект. Време проверавања скраћује се тако да најдуже износи три године, а изричито се наглашава да се условна осуда не може изрећи за дела за која је прописана казна затвора од најмање десет година или тежа казна.

У погледу условне осуде са заштитним надзором истакнута је дилема: да ли за свако стављање учиниоца под заштитни надзор тражити његов пристанак (по др Бачићу, за подвргавање лечењу то је несумњиво потребно). Такође, за време трајања овог надзора суд би накнадно једну меру могао заменити другом.

Најзад, у трећем делу рада — „Увјетна осуда *de lege desiderata*“ садржан је предлог да се укину постојеће одредбе о условној осуди и поново успостави решење од пре 1. јула 1977. јер би то уместо непотребног дуплирања две санкције опомињања поново била суспензија извршења изречене казне. Ово утолико пре што су у таквом режиму много боље усклађени захтеви специјалне и генералне превенције, а условна осуда поново постаје „озбиљна друштвена опомена са јасно израженом друштвеном моралном осудом коју изриче суд.

На Састанку је поднето и неколико саопштења. Тако је др Миланка Вешовић у раду *Упоредни преглед алтернатива казни затвора у француском и енглеском кривичном праву* детаљно изложила решења заступљена у ова два концепцијски различита модела. Док је француски означен као „неуједначен и неконзистентан“ који прихвата „чврсто језгро казне“ (она је пре свега пропорционална делу и кривици, а тек се онда води рачуна о ресоцијализацији) — у Енглеској постоји снажно криминално политичко опредељење да се пораст затворске популације спречи јачањем и развојем алтернатива и то пре свега оних непунитивног карактера.

У раду се даје и неколико предлога који би могли унапредити наш систем алтернатива. По др Вешовић, требало би трансформисати судску опомену, изменити праксу да се условна осуда све више изриче за казне затвора до три месеца — уместо да се за такве случајеве и код нас уведи институт скретања кривичног поступка (*diversion*). Примена условне осуде могла би се проширити на теже облике криминалитета подизањем горње границе утврбене казне затвора, а могло би се размишљати и о предвиђању рада у друштвено корисне сврхе као једној од обавеза које би се могле изрећи уз условну осуду. Такође, требало би увести *ultima ratio clausulae* као средство ограничавања изрицања кратких казни затвора.

Супституција кратких казни затвора је саопштење у коме се мр Наум Шурбановски осврће на две тенденције замене ових казни — радикалнију којом би се могућност њиховог изрицања отклонила подизањем општег минимума затворске казне и умеренију и реалнију — да им се, уз даље задржавање у регистру санкција, предвиде адекватне алтернативе.

У закључку се истиче да ће се кратке казне затвора (и поред постојања рационалних алтернатива, и свести о њиховој вишеструкој штетности) примењивати „све док буде постојала могућност за њихово изрицање“ из чега би се могло закључити да аутор јединим правим видом ограничења ових казни сматра законско укидање казни лишене слободе краћег трајања.

Рад *Условна осуда и судска опомена у пракси сарајевских судова* састављен је од два дела. У првом (аутор мр Звонимир Томић) анализирана је условна осуда у пракси Вишег суда у Сарајеву у периоду 1985—1986, а у другом (мр Хајрија Сијерчић) судска опомена у пракси Основног суда I/II у Сарајеву у времену 1984—87. Иако су аутори, свесни временске и просторне ограничености узорка, свој рад означили као фрагментаран исечак из праксе наведених судова, у њему су садржани корисни емпиријски подаци који могу послужити као добар основ за поређење са праксом судова у другим деловима Југославије.

Први учесник у дискусији био је др Борба Марјановић који је измене условне осуде 1977. објаснио као део потребе да се кривично законодавство новелира „тако да се ништа не промени“. То исто важи и за претварање неких казни у мере безбедности, чиме се показује несхватање саме суштине неких института. Стога предлаже да се спречавању обе законодавне самовоље посвети посебан интеркатедарски састанак.

Без обзира на недостатке садашње праксе упућивања свих жртва кривичног дела на парницу, проширење примене адхезионог поступка није изводљиво, пре свега због преоптерећености кривичних судова. Мера друштвено корисног рада могла би бити добра алтернатива, али се пита какве би послове таква лица вршила. Слаже се да би судија изрицање затвора кратког трајања морао образложити.

Не би требало питати народ шта мисли о алтернативама затвору, као ни о казненој политици уопште, јер се ради о једној стручној ствари о којој се не може одлучивати лаички. Такође, др Марјановић се осврнуо и на третман политичких делинквената и потребу другачијег регулisaња одбијања пријема и употребе оружја.

Мр Бојан Деклева изнео је искуства с алтернативом означеном као „стамбена група“ или „стамбена заједница“, која се у Словенији већ неколико година примењује према малолетним делинквентима. Настала као плод незадовољства постојећим облицима институционалног третмана малолетника, заснована на ентузијазму васпитача, ова мера се показала изу-

зетно делотворном. Међутим, као сметња њеној широкој примени појављује се низ чинилаца: од недовољне правне уобличености — до кадровских и финансијских ограничења. Њихово решавање омогућило би ширење мреже оваквих установа, које, због своје отворености и задржавања контакта са спољним светом, пружају веће гаранције да ће малолетници — због тога што слободно и добровољно ступају у њих и значајно се сами ангажују у свом поправљању — успешније бити преваспитани.

Др Љубиша Лазаревић је навео аргументе против оцене да ми у основи имамо пунитивну казнену политику. Такође, тврдио је да она није ретрибутивна. Од алтернативних мера које у свету постоје, а могло би се говорити о њиховој примени код нас, у обзир би могла доћи мера друштвено корисног рада, али није сигуран о каквим би се пословима радило, какве би ефекте мера имала и указује на опасност да се нека мера уведе без довољне припреме, што је може само компромитовати. То је искуство и са заштитним надзором у нашем кривичном праву.

У погледу накнаде штете жртви, адхезиони поступак мора остати изузетак због фактичке немогућности његове шире примене у пракси. Пледирање за увођење условног отпуста као обавезне фазе у издржавању казне затвора коју одређује суд, довело би до тешко схватљиве ситуације у којој би суд у самој пресуди истовремено изрицао казну и коригавао је.

Др Љубо Бавцон признаје низ мањкавости садашњег решења условне осуде. Можда би најбоље било када бисмо истовремено имали условну осуду белгијско-француског и пробацију англосаксонског типа. Требало би предвидети могућност изрицања новчане казне уз условну осуду јер је то добро решење, иако би се тиме нарушила конзистентност нашег кривичног права. Заштитни надзор уз условну осуду није заживео јер социјалне службе нису у могућности да га примењују. Ипак, заштитни надзор треба задржати. За алтернативе (као што је она о којој је говорио Деклева) требало би више заинтересовати јавно мњење. Залаже се за омогућавање експеримента у малим групама како би се могла проверити применљивост ових алтернатива у нашим условима.

Пред нама стоји озбиљан задатак да критички размотримо шта је у „идеологији третмана“ позитивно, а шта застрањивање. Тако бисмо, уместо враћања на застареле моделе, могли водити рационалну криминалну политику.

Др Митар Кокољ сматра да се од 1977. у вези са мерама упозорења траже многи одговори (о њиховом карактеру, условима за изрицање и опозивање) па би требало коначно учинити додатни напор за њихово разрешавање. С тим у вези сматра да могућност појачавања условне осуде новчаном казном представља логично и корисно решење.

Др Миланка Вешовић сматра да је на питање о пунитивности нашег кривичног права тешко одговорити. Кроз кривична дела и казне провејава код нас генерална превенција. Мисли да ресоцијализација никада није ни стигла у наше кривично законодавство.

Требало би озбиљније размислити о алтернативама затвору јер су оне намењене потискивању блажег и средње тешког криминалитета, а управо таква дела доминирају у Југославији.

Др Петар Новоселац указује на нелогичности које ствара одредба чл. 53, ст. 2. и предлаже њено брисање.

Др Зоран Стојановић сматра да су у целом свету резултати у односу на алтернативе доста скромни. То су пре алтернативе алтернатива јер би требало да замене условну осуду, односно новчану казну. У новије време, под утицајем неокласицизма и његовог начела сразмерности, све више се истичу и позитивне стране казне лишења слободе. Када се говори о кратким казнама затвора, он је за њихово постојање и изрицање. Њихови критичари занемарују промене у хијерархији вредности до којих је у међувремену дошло. Сада се, са порастом свести о значају и вредности слободе појединца, тежим може чинити краткотрајно затварање но некада лишење слободе у дужем трајању.

Садашњи модел условне осуде сматра у основи добрим, а треба га даље развити. Примећује да су неки аутори у међувремену променили

мишљење о решењу које смо код ове санкције применили. О томе да ли се код нас води репресивна казнена политика може се дискутовати, но чини му се да имамо премало репресије тамо где је она најпотребнија.

Др Борбе Игњатовић сматра да су многе замерке заштитном надзору код нас оправдане. Међутим, није спорно да је законодавац, криминолошки гледано, у неким од ограничења (додуше правно-технички доста незграпно) додирнуо низ фактора који несумњиво делују на криминогенезу. Такође, судска пракса демантује чест утисак да се заштитни надзор не примењује. После навођења података о томе, изнето је мишљење да, ако се одлучимо да наш модел условне осуде приближимо пробацији, заштитни надзор — наравно ослобођен низа недостатака — треба задржати, а органе социјалног старања оспособити да се у његовој примени ангажују. У дискусији је указано и на нереалност захтева за укидање кратких казни затвора. Потребно је темељно проучити разлоге због којих кратке казне и поред свих упозорења о штетности и даље доминирају у казненом систему. Као прилог таквом размишљању наведено је шта би у концепцији казнене реакције требало променити како би се број кратких казни лишења слободе смањило.

Полемисало се и са мишљењем да је испитивање јавног мњења као путоказ даљег развоја кривично правне репресије непотребно. Такав приступ одузима овој реакцији легитимност, а тиме се олако одричемо једног тако делотворног антикриминалног фактора какав је јавност. Наравно, под претпоставком да она о свим битним питањима везаним за криминалитет буде истинито и потпуно информисана.

Др Фрањо Бачић је указао на решења која Комисија за измену КЗХ разматра у циљу сужавања граница кривично-правне репресије (снижавање казни за поједина дела, прецизирање у чему се код појединог дела конкретизује институт особито тешког случаја), при чему је због теме Саветовања најинтересантније да је широко прихваћен предлог да казни затвора до три године алтернатива увек буде новчана казна.

Др Давор Крапац не доводи у питање потребу да се пунитивна зона сүзи мерама алтернативним затвору, али таква би новина морала бити праћена и одговарајућим променама Закона о кривичном поступку јер неке од алтернатива (*diversion*, нпр.) траже контрадикторност већ у истрази, иначе би осумњичени био лишен гаранција које пружа кривично-процесно право.

Др Звонимир Шепаровић сматра да не би било добро када би се ова дискусија тумачила као израз нашег задовољства системом санкција који имамо. То би значило додатно удаљавање од стања које у овој области влада у свету где је сада кључно питање како изнаћи алтернативе казни затвора тамо где је она непотребна. Ствар не треба сводити само на меру друштвено корисног рада — у питању је отварање могућности да се на криминалитет реагује на други, мање репресиван начин. У овој се области не треба плашити иновација, а експеримент би требало омогућити законом.

Професори Бавџон и Лазаревић сматрају да с овог Састанка треба уместо закључака сачинити инвентар идеја и предлога који су се на њему чули и о њима обавестили органе који раде на променама кривичног законодавства.

Даљи ток дискусије углавном се кретао у оквирима питања положаја и права човека, „злоупотребе моћи“, одн. политичког криминалитета уопште. Аргументи су ишли од тврдње да појединачни инциденти не могу служити као основа за закључивање о кривично-правном систему у целини (Лазаревић), до тврдњи да је основни проблем управо у томе што су ти инциденти засновани на закону (Марјановић) или да нашем кривичном праву морамо прво променити идеологију која га инспирише — „социјалистички фундаментализам“ заснован на монополизму и монолтизму — јер је она у сукобу с идејом да се без ослобођења људске мисли даље не може (Бавџон). Полемика је окончана заједничким ставом да наше кривично право морамо мењати јер је далеко од тога да буде адекватно средство реаговања на криминалитет.

Други радни дан био је посвећен обиласку КП дома у Фочи чиме је овај веома добро организован Састанак завршен.

На крају, шта закључити о дометима и значају овог скупа? Пре свега, чини се да све могућности које је тема *Алтернативе казни затвора* отварала нису у потпуности искоришћене. Разлог за ово није само у неким дискусијама о темама које с алтернативама имају доста неодређену везу, чак ни конзервативизам и подозривост према нечем новом у овој области.

Дискусије о правима човека и инцидентима у вези са њима нису последњих година новина на интеркатедарским састанцима; такође, није ни чудно што после низа експеримената како у друштву, тако и у кривичном праву многи, поучени таквим искуствима, показују неразумевање за мере које, додуше, постоје у свету, а код нас би једноставно биле накалиемљене. Отуда се логичним чини залагање за институционализацију могућности да се у делу СФРЈ путем експеримента утврде могући ефекти таквих мера. Само после такве провере могле би се уводити нове санкције.

Ако ни то није спорно, где је онда основна препрека увођењу нових алтернатива затвору у југословенски кривично-правни систем? Она се налази у одсуству планске, систематске и научно осмишљене криминалне политике код нас. Зато се, уместо ламентирања над заостајањем за светом, треба посветити озбиљном проучавању онога што (у погледу инкриминација и санкција) већ имамо у циљу сагледавања њихових добрих страна и недостатака. Морамо имати јасну слику појавних облика криминалитета у нашем друштву, битних црта његових учинилаца, ефеката постојећих кривичних санкција, установити какве нам мере недостају да бисмо њима, где год је то могуће, заменили казну затвора. Тек тада бисмо — наравно када се уверимо да би нам, нпр. мера попут друштвено корисног рада послужила у ту сврху, могли да мењамо наш систем санкција. Ово, а не потреба да по сваку цену копирамо друге, мора бити мотив залагања за алтернативе.

И на крају, мера *community service* није узалуд наведена као пример. Чини се да би баш она могла знатно да унапреди наш казнени систем, наравно ако се то претходно научно верификује. Одбацавање ове мере унапред неоправдано је, а још је чуднија дилема којим би се пословима та лица бавила. Као да се заборавља коликог броја послова друштвене помоћи и старања се наше друштво свакодневно у условима кризе олако одриче због недостатка средстава. Ни криза не може бити увек алиби за недостатак иницијативе и пасивности.

др Борбе Игњатовић